

Competenties **stromen**
in een bedding van kennis

Inhoud

	Voorwoord	3
	Samenvatting	5
	Inleiding	7
1	Een generatie geduid	8
2	Diversiteit en leerstijlen	14
3	MBO in 2010	27
	Op weg naar 2015	33

onderwijs dat werkt

Voorwoord

Op 14 april 2010 heeft de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap met de vaste commissie voor Onderwijs van de Tweede Kamer onder meer de rapportage *Op weg naar 2010, de finale* besproken. Tijdens dit overleg verzocht de commissie de staatssecretaris bij de laatste rapportage van het interviewteam ook docenten en leerlingen te betrekken. De staatssecretaris heeft MBO 2010 de opdracht gegeven bij de deze rapportage, *In 2010*, niet alleen aandacht te besteden aan de opvattingen van bestuurders, maar ook aan die van leraren en leerlingen. Hierdoor is als het ware een drieluik ontstaan:

- *In 2010*. Reguliere rapportage op basis van gesprekken met bestuurders (juni 2010).
- *Dossiers getoetst, docenten gehoord*. Rapportage op basis van rondetafel-gesprekken en een enquête onder meer dan 1.000 docenten (juli 2010).
- *Competenties stromen in een bedding van kennis*. Rapportage op basis van onderzoek onder leerlingen (juli 2010).

Het onderzoek naar de opvattingen van leerlingen is uitgevoerd door het in jeugdcultuur gespecialiseerde bureau SARV International. In de jaren 2007-2009 heeft SARV bij een groot aantal scholen 'leerlingscans' uitgevoerd. Daarnaast heeft SARV in het voorjaar van 2010 nogmaals bij elf mbo-scholen een scan uitgevoerd. De informatie die deze scans opleverden vormt het basismateriaal voor deze rapportage. De bevindingen sluiten nauw aan bij een eerdere rapportage waarbij SARV betrokken was: *De Balansschool* (februari 2007). Deze publicatie is te vinden op de bijgevoegde cd. Informatie over de deelnemende scholen en de aanpak van de scans vindt u eveneens op deze cd. Tevens zijn de andere twee delen van het drieluik opgenomen.

Opbouw rapportage

Deze rapportage is als volgt opgebouwd :

- In het eerste hoofdstuk geven de onderzoekers een duiding van de huidige generatie jongeren en jongvolwassenen.
- Vervolgens geven de onderzoekers aan wat naar hun oordeel de effecten zijn voor de programmering en de inrichting van de mbo-opleidingen.
- Het derde hoofdstuk geeft een beeld van de opvattingen en ervaringen van leerlingen. En van de verwachtingen die ze hebben van hun school en opleiding.
- De rapportage wordt afgesloten met het benoemen van een aantal 'thema's die ertoe doen' in de periode 2011–2015.

Naar onze hoop geeft deze rapportage een actueel beeld van de opvattingen en verwachtingen van leerlingen. In samenhang met de rapportages over docenten en bestuurders ontstaat zo een totaalbeeld van het middelbaar beroepsonderwijs anno 2010. Vanzelfsprekend hopen wij dat deze publicatie een bijdrage levert aan het noodzakelijke eindresultaat: excellent mbo.

Ede, 30 juli 2010

Hans van Nieuwkerk, procesmanager MBO 2010

Rini Weststrate, projectleider MBO 2010

Samenvatting

Onder de huidige generatie leerlingen bestaat over het algemeen brede steun voor de doelstellingen van de nieuwe, competentiegerichte kwalificatiestructuur en de daarmee samenhangende modernisering van het mbo. De kritiek van leerlingen op de invoering van het competentiegericht onderwijs richt zich nadrukkelijk op de feitelijke uitvoering op de scholen. Deze conclusie bevestigt het beeld dat eerder, in 2007, in *De Balansschool*, werd gegeven: leerlingen steunen over het algemeen volmondig de gedachte achter de vernieuwing van het mbo. Op veel scholen gaat echter nog steeds het nodige mis. Wel blijkt uit dit onderzoek onder leerlingen dat de problemen afnemen op scholen die al langer hun onderwijs baseren op de nieuwe kwalificatiestructuur.

Diversiteit

Leerlingen zien diversiteit als een sleutelbegrip. Dat geldt voor de werkvormen die in het onderwijs worden toegepast: traditionele lessen, individuele opdrachten, projecten, stages. Leerlingen hechten daarbij veel waarde aan een goede balans tussen kennis, vaardigheden en persoonlijke ontwikkeling. Ze hebben grote behoefte aan structuur en duidelijke afspraken. Ook op dit punt hechten leerlingen aan een goede balans tussen eigen verantwoordelijkheid en begeleiding, vrijheid en structuur. Leerlingen hebben ook grote behoefte aan duidelijke beoordelingen: liever harde cijfers dan vage omschrijvingen als 'voldoende'. Prestaties mogen gezien en beoordeeld worden. Leerlingen hebben over het algemeen geen moeite met grote schoolgebouwen, maar zijn soms kritisch over de inrichting. Leerlingen hechten waarde aan een zichtbare directie.

Leerstijlen

Diversiteit in leerstijlen is volgens leerlingen van groot belang. Er zijn verschillende leerstijlen te onderscheiden, die aansluiten bij de primaire wens van de leerling (zoals 'willen kunnen', 'willen doen', 'willen weten' of 'willen zijn'). Het is van belang dat bestuurders en docenten zich van deze verschillen bewust zijn. Diversiteit in leerstijlen is belangrijk, per sector, opleiding, niveau en leerweg.

Met de grote nadruk die leerlingen leggen op het belang van diversiteit, sluiten zij naadloos aan bij het wat/hoe schema van de commissie-Dijsselbloem: de overheid is verantwoordelijk voor het formuleren van de eisen in de vorm van kwalificatiedossiers (het 'wat'), scholen zijn verantwoordelijk voor het inrichten van het onderwijs (het 'hoe'). Leerlingen steunen de modernisering van het mbo, maar blijven kritisch over de feitelijke uitvoering op de scholen. Verbeteringen zijn zichtbaar, maar het einddoel is nog niet bereikt.

Aanbevelingen

Op basis van de scans doet SARV de volgende aanbevelingen voor het optimaliseren van het onderwijs in het mbo.

- 1 Zorg ervoor dat leerlingen, leraren en schoolleiding weten welke de centrale competenties zijn en faciliteer dat zij hierover dagelijks met elkaar in gesprek zijn.
- 2 Maak elke leerling bewust van zijn eigen persoonlijke competenties.
- 3 Maak de voortgang van de competenties onderdeel van de communicatie.
- 4 Zorg voor 'diversiteit' in het onderwijs, ook op het gebied van werkvormen. Elke opleiding is anders wat betreft aard, type mens en beroepsveld.
- 5 Geef leraren de gelegenheid hun beroepstrots te herwinnen.
- 6 Zorg dat leraren op één lijn zitten wat perspectief, structuur en vakinhoud betreft.
- 7 Breng het van elkaar leren structureel in het leerproces in.
- 8 Toon inspirerend en pragmatisch leiderschap als bestuurder, manager en directeur.
- 9 Zorg voor reële praktijkervaringen, binnen en buiten de school. Onderhoud goede contacten met stagebedrijven. Haal bedrijven ook in de school.
- 10 Draag zorg voor een adequaat systeem voor de onderwijslogistiek en zorg voor een vlekkeloos functionerende ICT.

Inleiding

Als de scans die SARV International de afgelopen jaren heeft uitgevoerd iets hebben duidelijk gemaakt, is het wel dat er niet één weg is die leidt naar het gewenste onderwijs. Elke leerling heeft een voorkeur voor een bepaalde leerstijl, die over het algemeen aansluit bij een bepaald type opleiding en een bepaald beroepsveld. Het sleutelwoord bij het invullen van eigentijds onderwijs is dan ook *diversiteit*. De kwalificatiedossiers zijn niets meer dan programma's van eisen, die het 'wat' van de opleiding omvatten. Bij de inrichting van opleidingen is het de opdracht van de scholen aan te sluiten bij de ambities, capaciteiten en leerstijlen van de huidige generatie jongeren en de verschillende typen leerlingen. Met de vereiste kennis, vaardigheden en persoonlijke competenties kunnen leerlingen van grote waarde zijn voor economie en samenleving. Leerlingen moeten echter wel de kans krijgen hun doel te bereiken op de manier die het beste bij hen past.

Centrale competenties als samenwerken, presenteren, communiceren en organiseren leggen de basis voor goed beroepsonderwijs in de eenentwintigste eeuw. Competenties zijn echter een *middel*, geen *doel*. De essentie van competentiegericht onderwijs is dat de persoonlijke ontwikkeling naast kennis en vaardigheden expliciete aandacht krijgt. De uitdaging voor de scholen is het creëren van de juiste randvoorwaarden voor dit driedimensionale proces: duidelijke en flexibele roosters, een proactieve digitale leeromgeving en vaardige docenten. Eén ding is zeker: bij de realisatie van eigentijds, kwalitatief hoogwaardig mbo is iedereen op school betrokken, van docent tot opleidingsmanager, van conciërge tot praktijkbegeleider.

Gelukkig wijzen de scans op circa dertig mbo-scholen uit dat er aanwijsbare voorde- ringen zijn bij de modernisering van het mbo. Hoewel de invoering van de nieuwe kwalificatiestructuur een proces van vallen en opstaan is, werpt het nieuwe onder- wijs – met name op scholen die er al meerdere jaren mee bezig zijn – steeds meer zijn vruchten af. Een cruciale factor is de communicatie en samenwerking tussen leraren onderling, maar ook tussen leraren en leerlingen. Als die communicatie goed is, komen fouten tijdig aan het licht en krijgen leraren en leerlingen steeds meer grip op de gewenste competenties. Dan wordt zichtbaar dat het vernieuwde onderwijs een vruchtbare bodem is waarop jongeren tot bloei kunnen komen. Hoe beter het competentiegericht onderwijs is, hoe meer kennis leerlingen kunnen en willen opnemen.

Liliane van Lier
Maarten Kleijne

1

Een generatie geduid

In *De Balansschool* (zie bijgevoegde cd) zijn de kenmerken van de moderne generatie jongeren uitgebreid beschreven. De afgelopen jaren zien we dat deze generatie in het onderwijs steeds meer de toon zet, ook in het mbo. Jongeren van deze generatie zijn sneller, slimmer en socialer dan hun voorgangers. Die kenmerken zie je nu al terug bij kinderen van groep 7 en 8 van de basisschool. Kinderen groeien op in een wereld van youtube, hyves, msn en gsm. Hun belevingswereld is de hele planeet en de 'global village' hun speelterrein.

Snel, slim en sociaal

Voor iedereen die lesgeeft aan de huidige generatie jongeren is het belangrijk om meer van deze jongeren te begrijpen. Wat houdt ze bezig, hoe zitten ze in elkaar en hoe gaan ze met elkaar om? Sleutelwoorden zijn:

- respect en gezelligheid
- 3-dimensionaliteit
- zintuiglijkheid
- taligheid
- van elkaar leren
- 'delete' functie
- authenticiteit

Respect en gezelligheid

Voor jongeren is 'respect' hét woord waar het onderling contact om draait. Voorheen verdiende iemand respect op grond van in het verleden verrichte prestaties en de bijbehorende maatschappelijke positie. De leraar verdiende respect omdat hij leraar was en de leerling kon respect verdienen door een goede prestatie te leveren. In de jongerencultuur is respect iets waarop iedereen recht heeft omdat hij bestaat. De leraar is dus niet meer dan de leraar, maar valt wel onder de algemene regel dat 'iedereen elkaar heeft te respecteren'. Het respect geldt voor wie iemand echt is. Authenticiteit van de persoon gaat boven de rol of de prestaties van de persoon. Dit komt ook tot uitdrukking in de verwachtingen die de huidige generatie leerlingen heeft van hun leraren.

Leerlingen blijken niet alleen geïnteresseerd te zijn in de les van de leraar, maar ook in wie hij is. Ze verwachten bevoegdheid en betrokkenheid. Een goede leraar komt voor de leerlingen naar school, dus niet alleen om zijn les te geven. Wederzijds respect is de sleutel tot een succesvolle les. De leraar legt vakkundig uit, begeleidt de leerling met aandacht en moedigt aan tot zelfstandigheid. Er heerst een prettige sfeer, de communicatie is vruchtbaar, de les heeft een boeiende inhoud en een duidelijke structuur.

Een tweede sleutelbegrip is 'gezelligheid'. Traditioneel betekent gezelligheid voor jongeren: met elkaar tijd doorbrengen en leuke dingen doen. Jongeren van vandaag hebben een veel bredere kijk op het begrip gezelligheid. Alles wat te maken heeft met communicatie en dingen samen doen, kan 'gezellig' zijn – zelfs als het om moeilijke dingen gaat. Als je een groepje jongeren vraagt hoe het was om in de examenzaal samen te zitten zweten, kunnen ze zomaar zeggen dat het 'heel gezellig' was.

De 3-dimensionaliteit

Het onderwijs is lange tijd vooral gericht geweest op de dimensies 'kennen' en 'kunnen', met als fysieke equivalenten 'hoofd' en 'handen'. Met de competentiegerichte kwalificatiestructuur komt nadrukkelijk een derde dimensie in beeld: de beroepshouding ('hart'). Voor de huidige generatie jongeren is het samengaan van de drie dimensies hart, hoofd en handen essentieel. Voor hen is het van groot belang om in deze complexe wereld vast te kunnen stellen hoe het voor ze voelt, wie ze eigenlijk zijn en wat ze voor wezenlijke kwaliteiten bezitten. Als het gaat om het ontdekken en bewust worden van de eigen kwaliteiten, komt het competentiegericht onderwijs voor deze jongeren dus als geroepen.

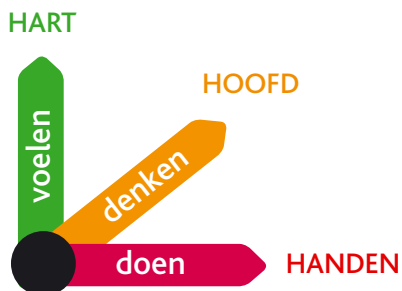
Hart, hoofd, handen

Het principe van hart, hoofd en handen sluit nauw aan bij het fundament van competentiegericht onderwijs:

HART - Voelen - Houding - Wie ben je als mens en hoe ga je verder?
HOOFD - Denken - Kennis - Wat weet je al en moet je nog bijleren?
HANDEN - Doen - Vaardigheden - Wat kun je al en moet je nog bijleren?

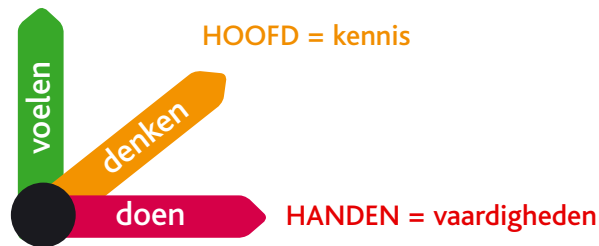
Het vertrouwd raken met je eigen mogelijkheden is het hoofddoel geworden en niet meer een bijproduct van alles wat je aan het leren bent.

Figuur 1: De drie hoofddimensies van het menselijke functioneren

Figuur 2: De drie dimensies in het competentiegerichte onderwijs

HART = houding

De zintuiglijkheid

Als we kijken naar het gebruik van de zintuigen hebben dertigers en veertigers van nu doorgaans een audiovisueel bewustzijn. Wat je hoort en ziet is waar; de overige zintuigen worden vooral gebruikt om uit te maken wat je er vervolgens van vindt. Jongeren van de huidige generatie zetten alle zintuigen in om zich van hun omgeving bewust te worden, naast oog en oor ook neus, tong en tastzin.

Het multimediale tijdperk, het 3D-gamen en de hoge communicatiedichtheid waarmee jongeren zijn opgegroeid, heeft hen al vroeg getraind om alle zintuigen non-stop op scherp te hebben. Hierdoor neemt deze generatie meer waar dan generaties die niet met deze mogelijkheden zijn opgegroeid. Iets is pas 'waar' als het in overeenstemming is met alle zintuiglijke waarnemingen. De waarde van wat de leraar vertelt wordt daarmee voor leerlingen bepaald door de wijze waarop hij het vertelt, de motivatie die hij uitstraalt en de link die hij weet te leggen met de beroepspraktijk. Hoe echter, hoe beter. De leraar kan zo bij leerlingen een grote leerbehoefte opwekken, een behoefte om verdieping te zoeken en kennis te vergaren die verder strekt dan het minimaal vereiste. De leerling heeft de mogelijkheid zijn potentieel maximaal te benutten. Hij komt tot de ontdekking dat hij niet alleen zelf in ontwikkeling is, maar dat ook de wereld in transitie is en er nog van alles te begrijpen en ontdekken valt over het vak, de samenleving en de mogelijkheden voor de toekomst.

Als het verlangen naar kennis eenmaal geactiveerd is, leidt dit ertoe dat leerlingen meer geneigd zijn om de opleiding te vervolgen op een hoger niveau. Daarom is het juist in competentiegericht onderwijs van belang om goede informatie te geven over mogelijke vervolgopleidingen.

De taligheid

Oudere generaties, en dus ook veel leraren, hebben primair een talig bewustzijn. Veel leraren zijn er daarom op gefocust om hun boodschap over te brengen met

wat ze te vertellen hebben. Jongeren van nu hebben naast een talig ook een visueel bewustzijn. Dankzij de media zijn ze eraan gewend geraakt dat bij het overbrengen van een boodschap ook beelden horen.

Voor jongeren is correct taalgebruik de laatste jaren minder belangrijk geworden, omdat ze een bewustzijn hebben dat gevoed wordt door álle zintuigen. Hun taal wordt doorspekt met begrippen uit Engels, Turks, Marokkaans en Surinaams. Bovendien gebruiken ze op straat, op msn en in hun sms'jes 'jongerentaal', die ook weer van groep tot groep en van situatie tot situatie verschilt. Het ABN - Algemeen Beschaafd Nederlands - is voor velen bijna een vreemde taal. Bij deze generatie moet het besef vaak nog doordringen dat het van belang is zich goed verstaanbaar te kunnen maken in de volwassenenwereld. Dat ze bijvoorbeeld straks in staat moeten zijn om een goede sollicitatiebrief te schrijven, omdat ze anders die droombaan wel kunnen vergeten. Gelukkig staan scholen genoeg creatieve manieren ter beschikking om de Nederlandse les afwisselender te maken, zoals de verkiezing van de beste oneliner, de beste blogger of de beste handgeschreven brief aan je oma. De rode draad moet natuurlijk zijn: gewoon goed Nederlands leren, grammatica en spelling, boeken lezen en verslagen maken, kortom leren spelen met de Nederlandse taal en haar rijkdom ontdekken.

Het van en aan elkaar leren

Jongeren communiceren op hun laptop of via hun smartphone voortdurend met elkaar over – zoals ze het zelf zeggen – “allerlei onzin”. “Als je niet meer communiceert ben je gewoon dood!”, is hun overtuiging. Op deze manier hebben jongeren wel ontdekt dat je heel veel van elkaar kunt leren, want een klein deel van alle ‘onzin’ blijkt ineens heel interessant en nuttig te zijn. De jongerencultuur is dus ook een cultuur van eindeloos veel van elkaar leren, en ze hebben ontdekt dat dit heel leuk is.

Dit ‘van elkaar leren’ kan prima geïntegreerd worden in de schoolcultuur:

- **Gevorderden helpen minder gevorderden onder het motto: je hebt pas echt iets geleerd als je het ook áán iemand kunt leren.**
- **Oudere leerlingen geven presentaties aan jongere leerlingen.**
- **Jongere leerlingen komen een kijkje nemen bij oudere leerlingen om te zien wat hun te wachten staat en genereren bij de oudere leerlingen met hun ‘domme’ vragen meer bewustwording over wat ze eigenlijk aan het leren zijn.**

Op scholen waar deze lerende schoolcultuur functioneert, blijkt dit zeer vruchtbaar en inspirerend te zijn. Bovendien schept zo'n cultuur voor de leraar ruimte om zich te concentreren op zijn eigenlijke hoofdtaak: zorgen dat leerlingen de stof begrijpen. Dan kan leren een cumulatief proces worden: elke generatie neemt op wat de vorige al geleerd heeft, bouwt daarop voort en leert per saldo meer. Zo kunnen

leerlingen elke jaargang slimmer worden. Het cumulatieve leren zorgt ervoor dat jongeren geen verbeterde versie zijn van hun ouders maar van hun oudere broer of zus, dan wel buurmeisje of buurjongen.

De 'delete-functie'

Het overgrote deel van de mondiaal beschikbare informatie is in deze eeuw gegeneerd: in 2010 zijn er op aarde meer websites dan mensen. Jongeren zijn opgegroeid in deze informatie-explosie en hebben daarmee leren omgaan. Als vanzelf hebben ze daarom een natuurlijke 'delete-functie' ontwikkeld. Ze zijn voortdurend bezig om de wereld om hen heen waar te nemen met al hun zintuigen. "Ff checke" of het ergens op slaat – om vast te stellen dat dit vaak niet het geval is. Het overgrote deel van de informatie die tot ze komt, valt direct ten prooi aan de 'delete-functie' en krijgt niet eens de kans door te dringen tot het kortetermijngeheugen. Ook veel informatie die oudere generaties als relevant beschouwen kan ten prooi vallen aan deze delete-functie. Dat geldt dus ook voor alles wat leraren op school vertellen. De basishouding van leerlingen is dat de kans dat het ergens op slaat niet zo groot is. "Wat heb je vandaag op school geleerd", vraagt hun moeder dan. "Nou gewoon, niks!"

Dit is echter minder snel het geval als de leraar erin slaagt met de leerlingen een connectie te maken. Wat zo'n leraar vertelt, is veel eerder belangrijk voor ze. Bij de leraar die slechts een standaardles afdraait, bestaat acuut deletegevaar. De leerling maakt dan een ongemotiveerde indruk, terwijl zijn hersenen in werkelijkheid onder hoogspanning werken om alles wat hij hoort weer snel te 'deleten'. En omgekeerd: als de les naar het gevoel van de leerling wel waarachtig is, zegt hij achteraf: "Wat was het gezellig, wat heb ik veel geleerd". En de leraar kan zeggen: "Is dit nou die domme en ongemotiveerde klas? Ze waren alleen maar enthousiast en scherp bij de les, zou het soms aan mij liggen?"

Authenticiteit

Jongeren zijn voortdurend bezig om te toetsen of een persoon, een situatie of een voorwerp authentiek is. Iets is waar of niet waar, oprecht of niet oprecht. Authenticiteit wint altijd en jongeren zijn meedogenloos in hun reactie. Wat goed voelt, daar ga je op af. En wat niet goed voelt, daar loop je voor weg. Op school moet een leraar vanaf de eerste seconde volledig aanwezig én zichzelf zijn, zodat de leerling voelt dat het klopt. In dat geval is hij ook bereid om er samen met de leraar iets van te maken. Zodra je als leraar een houding aanneemt die niet bij je past, prikt de leerling daar doorheen – met alle gevolgen van dien.

Natuurlijk moet de leraar op zijn beurt de leerlingen ook wijzen op hun plichten. Of het nu gaat om het afspreken van deadlines of het op tijd komen in de les: de leraar moet duidelijke regels stellen en de leerlingen daaraan houden. Doet hij dat

niet, dan verliest hij zijn geloofwaardigheid. Een goede leraar ontwikkelt het verantwoordelijkheidsgevoel bij de leerlingen zodat zij steeds zelfstandiger hun eigen leerroute ter hand kunnen nemen. De school mag van leerlingen verwachten dat ze hun eigen talenten willen ontplooiën. Immers dat is hun eigen belang richting arbeidsmarkt dan wel doorstromen naar het hoger beroepsonderwijs. Het is dan ook essentieel dat de leraar anticipeert op de leerstijl van de verschillende leerlingen en in het verlengde hiervan naar leermogelijkheden zoekt.

2

Diversiteit en leerstijlen

De invoering van de competentiegerichte kwalificatiestructuur heeft in eerste instantie een Babylonische spraakverwarring veroorzaakt over de vraag wat competenties eigenlijk zijn en wat competentiegericht onderwijs inhoudt. Wordt een leraar ineens uitsluitend coach? Is goed functionerende didactiek taboe? Moeten leerlingen voortaan alles zelf uitzoeken? Het is derhalve geen wonder dat de invoering van competentiegericht onderwijs op veel scholen en bij veel ouders heeft geleid tot onduidelijkheid. Leerlingen hebben dan hun oordeel snel klaar: "Bij ons op school is het een zootje." Ouders maken zich in dergelijke situaties terecht zorgen over de kwaliteit van het onderwijs. De media springen er bovenop, waardoor de zorg van de ouders 's avonds op televisie verder wordt versterkt.

In de leerlingsscans komt naar voren dat de negatieve berichtgeving in de ogen van de leerlingen lang niet altijd terecht is. Deze genuanceerde houding zijn we vooral tegengekomen op scholen waar de opleiding goed is opgebouwd en waar gemotiveerde docenten nieuwe, verantwoorde lesstof hebben ontwikkeld. Hier voelen leerlingen zich geen slachtoffer, maar juist de voorhoede. Zij weten wat er van hen gevraagd wordt en zien hun eigen progressie. Zij zijn in staat hun verworvenheden te duiden en weten ook wat er in hun vak en in de samenleving gaande is. Ze hebben werkelijk het gevoel dat ze op weg zijn een professioneel vakman en een ontwikkeld mens te worden. Deze leerlingen onderschrijven de negatieve berichtgeving over het mbo niet, ook al laat het ze verder koud wat er in de media naar voren komt: "Laat ze maar eens hier komen kijken hoe het ook kan zijn."

Op het moment dat competentiegericht onderwijs beter gaat functioneren op een school blijkt al gauw dat de complexiteit van het leerproces is toegenomen en daarmee ook de noodzaak tot communicatie. Eén van de meest opvallende veranderingen die door het competentiegericht onderwijs is veroorzaakt, is dat leraren genoodzaakt zijn met elkaar samen te werken en hun aanpak met collega's af te stemmen.

De leraren moeten zichzelf ook de competenties eigen maken en laten zien dat zij samen met elkaar een team vormen, teamwork leveren en inzien dat het succes hiervan belangrijker is dan koning in eigen koninkrijk te spelen.

Drie soorten competenties

Uit het onderzoek bij leerlingen blijkt dat zij over het algemeen in drie soorten competenties denken:

- persoonlijke competenties
- vakcompetenties
- algemene competenties

Persoonlijke competenties

Onder persoonlijke competenties verstaan leerlingen de kwaliteiten die je van nature bezit. Ook als je ze nog niet kunt benoemen, kan het ontwikkelen van die competenties je een goed gevoel geven. Persoonlijke competenties zijn voor iedereen anders. Dat maakt dat iedereen op zijn eigen manier bijzonder is. De vijf hoofdgroepen van competenties zijn: presenteren, nadenken, onderzoeken, organiseren en communiceren. Die vijf sluiten een op een aan op de vijf zintuigen waarover een mens beschikt.

Vakcompetenties

Vakcompetenties die de leerling zich eigen moet maken worden van buiten naar binnen aangeleerd. Aangezien de leerling deze competenties niet van nature in zich heeft, is de leraar in dit proces een *onmisbare schakel* – met name om de vakkennis te begrijpen en toe te passen. Twee persoonlijke competenties spelen wel een rol: het ontdekken of een bepaald beroep echt bij jou past en het vermogen om je snel iets eigen te maken en toe te passen.

Van cruciaal belang is om in het onderwijs een goede balans te realiseren tussen enerzijds de leerlingen zelfstandig en samen dingen te laten doen en anderzijds hen instructie te geven. Structuur en discipline zijn hoe dan ook sleutelwoorden! De leerlingen klagen op alle scholen en alle niveaus dat zij te weinig worden uitgedaagd. Te vaak hoor je dat ze pas echt iets leren als ze stage lopen. Dit terwijl er juist op school een goed theoretisch kennisniveau ontwikkeld moet worden om tijdens de stage succesvol te kunnen zijn. Dat wordt niet alleen veroorzaakt door het wijdverbreide misverstand dat in competentiegericht onderwijs leerlingen zoveel mogelijk zelf moeten uitzoeken en zo min mogelijk klassikale instructie krijgen. Het gevoel van 'weinig leren' is ook te wijten aan de wijze van aanbieden van theoretische kennis die vaak niet aansluit bij het type leerling of het type opleiding. Als de kennis op de verkeerde manier tot de leerling komt, nemen ze die niet op maar 'deleten' ze die juist.

Vier vormen van kennisoverdracht

In het mbo zijn vier vormen van overdracht van theoretische kennis te onderscheiden: lineair, gevoelsmatig, 'al doende leren' en 'gezamenlijk leren'.

Lineaire overdracht

De leraar bezit kennis en wil die kennis aan de leerling overdragen. Dat is alleen mogelijk als de leerling de behoefte heeft om die kennis tot zich te nemen. Een voorbeeld van een sector die vaak vraagt om deze vorm van kennisoverdracht is techniek. De eigenlijke behoefte van de leerling is: willen kunnen, "maar ja, dan moet je het eerst snappen anders kun je niks".

Gevoelsmatige overdracht

De leraar weet dingen, de leerling ook. Door elkaar uit te dagen en van elkaar te willen leren, ontstaat er een leerproces waarin de leerling maximaal wordt gemotiveerd. En ook de leraar blijft groeien in het vak! Bij ICT bijvoorbeeld is deze vorm van kennisoverdracht vaak mogelijk: leraar en leerling hebben ieder een eigen inbreng. De leerling heeft al allerlei ervaring opgedaan, de leraar heeft de meer gespecialiseerde kennis in huis.

Al doende leert men

De leerling wordt aan het werk gezet en krijgt ter plekke uitleg. De leerling werkt vanuit de vraag: 'doe ik het wel goed zo?' En bovendien kweekt de leerling de motivatie om alles wat hij niet blijkt te weten zich zo snel mogelijk eigen te maken. Een sector die zich voor deze vorm van kennisoverdracht leent is het agrarisch onderwijs: de leerling kan direct aan het werk en leert al doende wat hem aan kennis ontbrak.

De lerende gezamenlijke cultuur

Voor leerlingen onderling is de belangrijkste vorm van kennisoverdracht: alsmear in onophoudelijke communicatie van alles van elkaar leren. De leraar maakt deel uit van deze lerende cultuur. Door zijn input wordt het leren rijker en nuttiger. Deze vorm van leren kan goed worden toegepast in het handelonderwijs: de leerlingen zijn enthousiast van alles aan het doen, de leraar bewaakt het leerproces en voegt toe wat er nog ontbreekt. Een enthousiaste leerling vertelde: "Wij waren dacht ik heel goed bezig toen de leraar opeens zei: 'jongens zo komen jullie niet verder, het is hoogste tijd voor een blokweek boekhouden, anders gaan jullie nooit geld verdienen'. Dat was machtig interessant".

Algemene competenties

Algemene competenties heb je nodig om in de wereld te kunnen functioneren. Die wereld heeft grotendeels zijn eigen informele en formele regels. Algemene competenties helpen de leerling zijn weg in de wereld te vinden.

De belangrijkste algemene competenties zijn:

- taal
- rekenen
- wereldbeeld
- plannen en organiseren

Taal

Afgezien van de communicatieve vaardigheden die hij zelf meestal al heeft, moet de leerling leren hoe taal in de maatschappij functioneert. Officieel taalgebruik

is één van de vele manieren van communiceren die de leerling zich eigen moet maken.

Rekenen

Een speciale vorm van taal die in de wereld onmisbaar is, is die van de cijfers. Veel leerlingen zien niet spontaan het nut van rekenen en dreigen het daardoor niet goed te leren. De motivatie ontstaat pas door in te zien waarvoor je rekenen in de praktijk nodig hebt.

Wereldbeeld

Jongeren leven in hun eigen wereld, die vaak in een bepaald (digitaal) opzicht omvangrijker is dan die van volwassenen. Toch is leren hoe de wereld van de volwassenen in elkaar zit belangrijk om daarin te kunnen functioneren, er een bijdrage aan te leveren en met volwassenen samen te kunnen werken. Bij volwassenen ligt het accent vaak op meningsvorming, terwijl de leerling vooral op zoek is naar het antwoord op de vraag: "Hoe werkt het en wat kan ik daar mee?"

Plannen en organiseren

Organiseren is een belangrijke competentie die de leerling niet uit zichzelf kan leren, maar waar hij wel mee worstelt en naar op zoek is. De school dient voor een duidelijke structuur te zorgen waarbinnen de leerling zijn eigen verantwoordelijkheid leert nemen. Voortdurende roosterwijzigingen verstoren het ontwikkelingsproces van de leerling en vallen zeker niet onder de categorie 'zelfstandig leren werken'. Voor leerlingen moet duidelijk zijn dat rechten en plichten onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Door duidelijke eisen te stellen worden leerlingen uitgedaagd alles uit de kast te halen, de eigen talenten ten volle te ontplooiën en te benutten. Van doorslaggevend belang daarbij is de consequente handhaving van deze eisen door alle medewerkers van de school.

Duidelijke beoordelingen

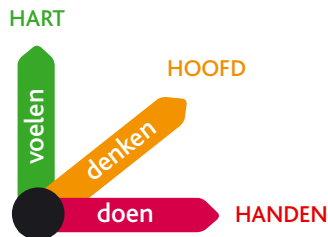
Eén van de grote valkuilen is de v'tjescultuur. Veel scholen kiezen alleen voor globale beoordelingen - 'onvoldoende' of 'voldoende' - en maken geen onderscheid in de kwaliteit van de geleverde prestaties. Deze v'tjescultuur wordt gemotiveerd met een beroep op de eisen die competentiegericht onderwijs zou stellen. Afgezien van de vraag of die stelling klopt dient de school te anticiperen op wat leerlingen (en niet te vergeten: hun ouders) van de school verwachten. En wat de beoordeling betreft vraagt dat naast algemene (groepsgerichte) beoordelingen ook om op het individu gerichte beoordelingen. Niet alleen beoordelingen in termen van voldoende, goed of onvoldoende, maar ook in cijfers. Kortom de noodzaak tot individuele beoordelingen en het vastleggen daarvan in cijfers kan vanuit de optiek van de leerling niet genoeg benadrukt worden.

Verschillende leerstijlen

De eigenschappen van de huidige generatie jongeren en de variatie in leerstijlen maken dat in het hedendaagse onderwijs diversiteit cruciaal is. Elke studierichting binnen het mbo trekt immers leerlingen met een bepaalde leerstijl en vraagt dus ook van leraren een andere aanpak.

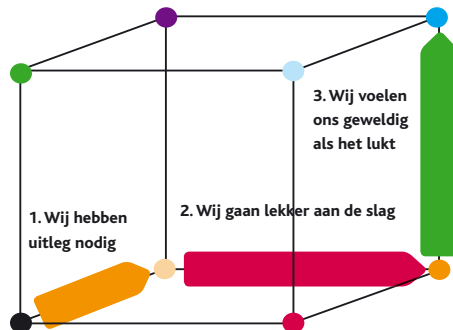
Uit de SARV-scans blijkt dat er in ieder geval zes verschillende leerstijlen zijn te onderscheiden:

- willen kunnen
- willen weten
- willen zijn
- willen doen
- alles willen weten
- alles willen doen

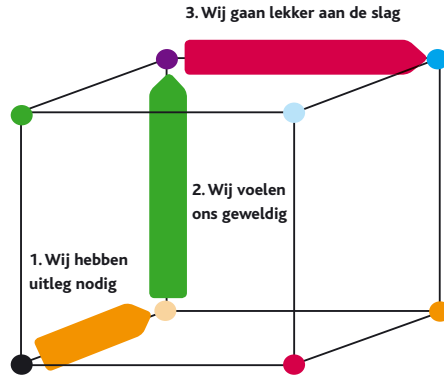
Willen kunnen

De basisbehoefte van de leerstijl 'willen kunnen' is dingen willen kunnen maken. Dit kan echter pas na een duidelijke instructie – je moet eerst weten hoe het moet. Het liefst kijk je af hoe iemand iets doet en probeer je het daarna zelf. Als dat lukt, word je blij. Voorbeeldrichting: Techniek.

Willen weten

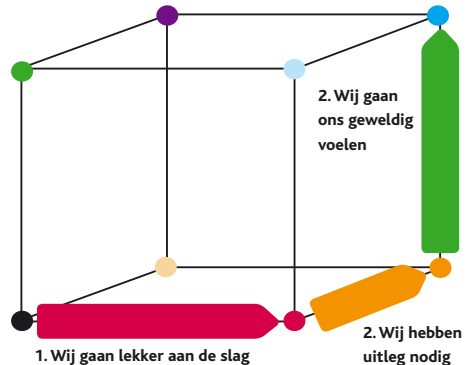
Bij 'willen weten' draait het om precies te willen weten hoe het zit. Als je het eenmaal snapt, word je daar blij van. En vervolgens ga je nauwgezet aan het werk. Voorbeeldrichting: Administratie. Opmerkelijk is dat handel en administratie vaak in één domein zitten terwijl de bijbehorende leerstijlen zeer verschillend zijn.

Willen zijn

Leerlingen die 'willen zijn' als preferente leerstijl hebben, willen eerst en bovenal aan de slag – lekker bezig zijn. Pas daarna willen ze leren wat er over hun vak te weten valt. Zo wordt planten kennis pas interessant nadat gebleken is dat je het in praktijk nodig hebt. Als leerlingen dat hebben ervaren, willen ze ook alles precies weten.

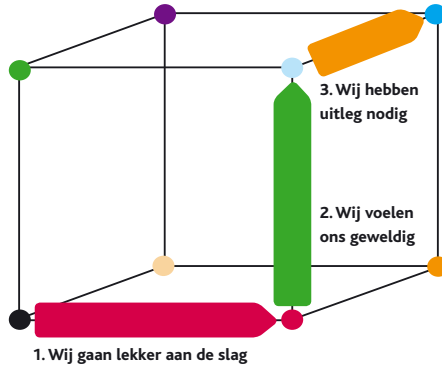
Uiteindelijk zijn de leerlingen met de leerstijl 'willen zijn' trots op wat ze hebben bereikt. Voorbeeldrichtingen: Groen, Militair, Sport. Een verschil tussen de laatste twee is nog dat de sportman vooral zichzelf maximaal wil ontplooiën, terwijl de militair dat doet onder leiding van de mensen die precies weten wat de bedoeling is.

Willen doen

Ook bij 'willen doen' gaat het er om meteen aan de slag te gaan, dingen te doen. Als je eenmaal bezig bent, word je daar blij van en is het gezellig. Al doende kom je erachter dat je bepaalde dingen wilt weten en krijg je instructie hoe het beter kan. Voorbeeldrichting: Zorg. Zoals een meisje vertelde over die week waarin ze het idee had meer geleerd te hebben dan normaal

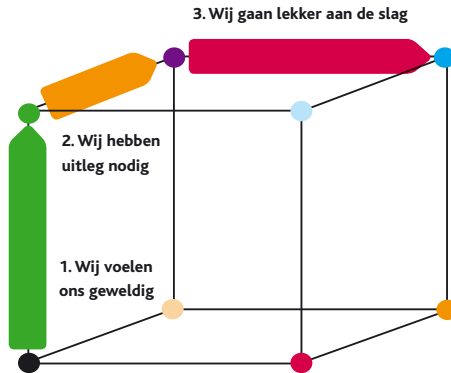
in een kwartaal: "De opleiding is hartstikke leuk, je mag meteen van alles doen. Toen ik tijdens mijn stage moest wandelen met een epilepsiepatiënt in een rolstoel dacht ik ineens: wat moet ik doen als die man nu een aanval krijgt? Ik ben meteen alles gaan lezen over epilepsie."

Alles willen weten

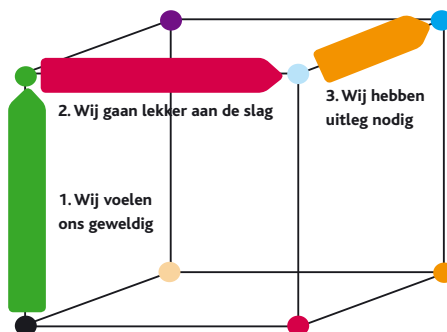
Leerlingen die 'alles willen weten' hebben al het prettige gevoel dat ze veel kunnen, bijvoorbeeld met computers. Ze willen heel graag meer weten en met hun nieuw verworven kennis aan de slag gaan. Idealiter maakt de leraar gebruik van de kennis die ze al hebben en ontdekt hij samen met de leerling nieuwe mogelijkheden.

Het komt echter ook voor dat de leraar de leerling vooral wijst op wat de leerling nog niet weet of kan. Door niet aan te sluiten bij wat de leerling wél weet en kan, verloopt de opleiding dan ineens heel moeizaam. Voorbeeldrichting: ICT

Alles willen doen

Leerlingen die 'alles willen doen', blaken van het zelfvertrouwen en staan in de startblokken om de wereld te veroveren. School lijkt voor hen in eerste instantie een vervelende tussenstap. Als ze eenmaal bezig zijn, zien ze toch wel dat het nuttig is om je voor te bereiden op de praktijk. Voorbeeldrichtingen: Handel, Bedrijfskunde, Mode.

Hoofdvragen

Voor een goede match tussen leerling en opleiding zijn er steeds drie hoofdvragen die beantwoord moeten worden:

- 1 Wat is - gezien het type leerling dat zich inschrijft - de ideale leerstijl voor de opleiding, zodat gemotiveerde leerlingen optimaal van de opleiding kunnen profiteren?
- 2 Wat is de grondhouding, de basisvraag van de leerling en welke opleiding hoort daarbij?
- 3 Hoe kunnen we de leerstijl steeds verder verbeteren, zodat elke volgende generatie makkelijker en met meer plezier kan leren?

Het doel van onderwijs is niet de leerling minimumvereisten bij te brengen, maar om zo veel mogelijk aan te sluiten bij de behoeften, capaciteiten en ambities van de leerling. En om leerlingen te laten excelleren. Competentiegericht onderwijs wil daarbij extra kwaliteiten en vaardigheden van de leerling tot ontplooiing laten komen.

De rol van het schoolbestuur

Op veel scholen zijn bestuurders en directeurs te vinden met een bevoegen visie op onderwijs en hun eigen school. Toch blijkt uit het onderzoek dat op vier belangrijke terreinen nog stappen voorwaarts gezet moeten worden:

- visie op en het vermogen tot implementatie
- de zichtbare betrokkenheid bij de organisatie

- het schoolgebouw
- de digitale leeromgeving

Bestuursstijlen

De visie van het bestuur kan tot uiting komen in verschillende bestuursstijlen. Globaal onderscheiden we drie bestuursstijlen:

- Het bestuur koestert zijn visie, maar communiceert daar onvoldoende over met de organisatie en werkt die niet concreet uit. Het gevolg: leraren en leerlingen weten vrijwel niets over de visie van het bestuur of laten zich daar zelfs smalend over uit.
- Het bestuur werkt zijn visie uit in strak geformuleerde werkprocessen die in de organisatie ook strikt gecontroleerd worden. Voor leraren staat dan niet meer de leerling centraal, maar de bestuursopdracht.
- Het bestuur draagt zijn visie op een inspirerende manier uit in de organisatie, met goed oog voor de ontwikkelingen in de dagelijkse praktijk. Leraren en leerlingen voelen zich begrepen en gesteund.

Als je het aan de leerlingen vraagt, moeten het bestuur en management van de school zorgen voor:

- goed onderwijs
- minder drukte voor leraren, zodat ze zich meer met de leerlingen kunnen bezighouden
- duidelijke roosters
- een ordelijke administratie, van stageovereenkomsten tot verslagen en beoordelingen
- goede communicatie tussen leerbedrijven en stagebegeleiders
- goed vakonderwijs door leraren die de beroepspraktijk kennen

Niet alleen docenten zijn op menige afdeling in de valkuil getrapt om leerlingen te veel aan hun lot over te laten. Ook directie en management hebben nogal eens de teugels te ver laten vieren. Het is van groot belang dat directie en management zichtbaar zijn voor leraar en leerling, weten wat er speelt, goed samenwerken, goed communiceren, ethisch handelen en reflecteren.

De betrokkenheid bij de organisatie

Over het algemeen loopt het aantal managementlagen boven studenten en docenten op tot twee of drie. Bij directie en bestuur kan dan makkelijk de gedachte postvatten dat het beter is dat zij zich niet in de organisatie vertonen. Bij de leerling kan dat leiden tot een uitspraak als: "Directie? Nooit van gehoord, maar ergens daarboven zitten vast wel een paar mensen in krijtpakken. In elk geval kan het hen niet schelen hoe het met ons gaat." Juist op goed functionerende scholen zie je

bestuurders en directieleden die zich betrokken voelen bij het primaire proces. Zij lopen regelmatig door de school – zonder in te grijpen in het hiërarchisch proces – en stellen leraren én leerlingen vragen: "Hoe is het nu met je en hoe gaat het op school?"

Het gevolg van zo'n betrokken houding is driedelig:

- leerlingen krijgen door de persoonlijke aandacht meer respect voor de school en de schoolcultuur – "Wij leerlingen doen er toe"
- bestuurders krijgen kennis over de school die via de normale communicatiekanalen verborgen blijft
- de visie van het bestuur wordt beter voelbaar in de organisatie en blijft niet verborgen in beleidsstukken; de ziel van de school komt meer tot leven.

Door zichtbaar aanwezig te zijn in de organisatie wordt de leiding van de school deel van de informele communicatiecultuur binnen de school. Dat kan bijvoorbeeld ook via een directieontbijt, panelgesprekken met leerlingen en docenten of een al dan niet geformaliseerde leerlingenraad.

De geschetste ontwikkeling naar meer betrokkenheid van de schoolleiding kent twee valkuilen:

- de bestuurder laat zich alsnog door leerlingen (of leraren) voor het karretje spannen voor detailvragen waar hij ook niet direct antwoord op kan geven
- de leerlingen agenderen bepaalde knelpunten, krijgen daardoor het gevoel dat er iets opgelost gaat worden en zien vervolgens daarvan geen zichtbaar resultaat.

Het schoolgebouw

Er wordt veel gediscussieerd over wat beter is voor de leerlingen: een groot schoolgebouw met veel leerlingen of juist een kleine school met weinig leerlingen. In de beleving van de leerlingen maakt het niet veel verschil of er honderden of duizenden leerlingen op school zitten: "Je zit op school met je vrienden en de mensen van je klas, en de rest ken je niet persoonlijk. Hoe groot het gebouw is maakt wat dat betreft niets uit." Daarnaast zitten vaak leerlingen met veel dezelfde typen opleidingen in één gebouw, bijvoorbeeld alle opleidingen Techniek met 99% technische jongens. Deze leerlingen ervaren het gebrek aan diversiteit niet bepaald als inspirerend. Hoe groter de diversiteit van opleidingen in het gebouw des te leerzamer kan de schoolcultuur zich ontplooiën. Dit mag natuurlijk niet ten koste gaan van de kwaliteit van de organisatie en het overzicht over het onderwijslogistieke proces.

Een goed schoolgebouw is volgens de leerlingen opgebouwd uit drie soorten sociale ruimten:

- een grote lichte open ruimte zowel binnen als buiten waar iedereen elkaar tegenkomt
- je eigen afdeling waar je gaat leren en niets met de rest te maken hebt
- veel plekken waar je even samen met anderen kunt zitten

Bij de inrichting van schoolgebouwen gaat nogal eens iets mis vinden de leerlingen. Dit is veelal gebaseerd op misplaatste ideeën over de wensen van leerlingen.

- **Misverstand 1:** een school moet een grote kantine hebben waar iedereen in kan – “Nee, dat wordt al gauw een zootje”
- **Misverstand 2:** jongeren houden van veel verschillende, hippe kleuren – “Daar moet je maar net van houden en bovendien word ik daar onrustig van”
- **Misverstand 3:** jongeren houden van zitzakken – “Misschien wel leuk voor thuis, maar op school niet handig”
- **Misverstand 4:** de school moet er gezellig uitzien – “Dat wordt al gauw nep. School is om te leren, gezellig maken we het zelf wel”
- **Misverstand 5:** de school moet er indrukwekkend uit zien – “Leuk voor ouders en directie, maar het gaat uiteindelijk om de binnenkant.” Licht, uitzicht op een groene omgeving en visueel contact met elkaar versterken de sfeer.

Het schoolgebouw speelt wel degelijk een rol in de ontwikkeling van de leerling. Als er goed onderwijs wordt gegeven in een groot gebouw met veel verschillende leerlingen, disciplines, mogelijkheden en faciliteiten, wordt het gevoel van de leerling met de toekomst bezig te zijn versterkt. De leerling waant zich als het ware in het voorportaal van samenleving en arbeidsmarkt.

Als er goed onderwijs wordt gegeven in een standaard schoolgebouw zonder bijzondere voorzieningen, wordt het vermogen om van heel goed naar nog beter te gaan niet gestimuleerd. De ontwikkeling van de leerling is dan des te sterker afhankelijk van de lessen, de praktijkervaringen in school, excursies en stages. Als echter in een groot nieuw schoolgebouw onvoldoende aandacht wordt besteed aan de kwaliteit van het onderwijs, is het gebouw al snel onderwerp van spot. “Jaja, ze hebben nu dat nieuwe gebouw neergezet, maar ik zou het wel fijner vinden als ik gewoon Engelse les kreeg van een goede docent.” En: “Waarom staat dat idiote beeld in de hal? Ik heb gehoord dat ze daar 3,2 miljoen voor hebben betaald...”

Digitale leeromgeving

Sommige scholen denken een digitale leeromgeving te creëren door alle informatie - van lesstof tot en met mededelingen - op intranet te zetten. De praktijk leert dat deze methode vaak hapert en onoverzichtelijk wordt. Kennis digitaal aanbieden moet ervoor zorgen dat alle relevante kennis altijd direct beschikbaar en toegankelijk is. Daarmee is echter de kennisoverdracht en -uitwisseling nog niet geregeld. Daarvan is pas sprake als de leraar leerprocessen inricht die de kennis tot leven brengt. Het verinnerlijken en leren gebruiken van de kennis is het eigenlijke leerproces dat niet kan worden overgenomen door digitalisering. Het gaat erom op elke school een optimale mix te realiseren van mondelinge overdracht, lesboeken, digitaal lesmateriaal en digitale communicatie.

De digitale mogelijkheden kunnen op drie niveaus worden ingezet:

- de **directe dagelijkse communicatie**
- de **ontwikkeling van de schoolcultuur**
- de **digitale leerstroom**

Steeds weer blijkt dat een positieve ontwikkeling van het onderwijsproces wordt bevorderd door een sterk besef van de noodzakelijke mix. De leraar zoekt te allen tijde de juiste combinatie van het persoonlijk lesgeven, het inspireren aan de hand van praktijkvoorbeelden en -ervaring, het inzetten van digitaal lesmateriaal en het gebruiken van digitale middelen ter bevordering van de leercultuur. Het is een understatement dat de leraar minstens zo competent moet zijn als zijn leerlingen om ze tot grotere hoogten te brengen. Eén van de beste manieren om dit te doen, is de kwaliteiten van snelle leerlingen in te zetten voor de hele groep.

De directe dagelijkse communicatie

De directe dagelijkse communicatie gaat over alle dingen die je nu even moet weten en onmiddellijk daarna weer kunt vergeten. Welke lessen zijn uitgevallen, waar is de volgende les en wanneer krijg je een proefwerk? Msn, Twitter en gsm zijn prima media voor dit soort boodschappen. Elke klas of groep kan samen met de leraren zijn eigen communicatienetwerk hebben zodat iedereen altijd alles kan weten.

De ontwikkeling van de schoolcultuur

Het merendeel van de leerlingen maakt deel uit van sociale netwerken als Hyves, Twitter en Facebook, waar zij eindeloos met elkaar communiceren. Deze communicatiecultuur kan in de school geïntegreerd worden. De betrokken leraren lezen en praten zo nodig mee. Relevante themagroepen zijn bijvoorbeeld eerstejaars, eindexamenkandidaten, rekenfans of ondernemers in spe. Het voordeel van dit soort themagroepen is dat leerlingen elkaar snel kunnen vinden. De uitdaging is vervolgens om deze communicatieprocessen te integreren in de lessen.

De digitale leerstroom

Nog lang niet alle scholen maken optimaal gebruik van de mogelijkheden die een digitale leeromgeving biedt. De digitale leeromgeving maakt idealiter gebruik van alle mogelijkheden die internet biedt, met name het wikiformat met opties voor uitwisseling op forums. Dat begint natuurlijk met een overzicht in 'clickable' sleutelwoorden per vakgebied van alles wat je de komende jaren te wachten staat. Dankzij de gemeenschappelijke sleutelwoorden zijn tegelijk de raakpunten tussen de vakken zichtbaar. Net als in games wordt de stof onderverdeeld in levels, zodat je als leerling steeds het onderscheid kunt zien tussen wat je al moet weten en wat er later weer bij komt. En het laatste level is 'hors du categorie': wel interessant

voor de liefhebber, maar niet verplicht voor het eindexamen. Elk lemma leidt naar vragen en opdrachten waarmee de leerling zichzelf kan toetsen. Leerlingen kunnen kennis toevoegen en voor elkaar uitdagende vragen, opgaven en voorbeelden verzinnen. Oudere leerlingen kunnen jongerejaars helpen en het juist daardoor zelf pas echt onder de knie krijgen.

De leraren zijn verantwoordelijk voor het basispakket, de eindredactie van alle toevoegingen en eventuele updates van de exameneisen voor de leerstof. Op deze manier ontstaat een digitale leeromgeving die elk jaar rijker wordt.

Het aanmoedigen van excellentie

Het is essentieel dat leerlingen gestimuleerd worden om het beste uit zichzelf te halen en dat zij hiervoor ook beloond worden. Op veel scholen heerst de opvatting dat cijfers geven niet meer mag. Dat een cijfer niet meetelt op de eindlijst is één ding, maar cijfers geven nog wel een duidelijke indicatie of een resultaat 'netvoldoende', 'goed' of zelfs 'uitstekend' is. In veel onderwijs heeft feedback de plaats van het onderscheid tussen een 6 en een 9 ingenomen. En zeker, als de feedback van de leraar goed is, leert de leerling ook veel. Maar leerlingen worden ook gestimuleerd door gedifferentieerde waardering. Een goed cijfer sluit niet alleen aan bij het gevoel van trots, vertrouwen en waardering van de leerling, maar evenzeer bij de diversiteit die in competentiegericht onderwijs nodig is. Het onderscheid tussen de ene en de andere beroepsbeoefenaar hoeft volgens leerlingen niet genivelleerd te worden door een 'v'-tjes cultuur' en de bijbehorende 'zesjesmentaliteit'. Het geven van cijfers voor tussentijdse opdrachten en toetsen is volgens leerlingen een uitstekende manier om excellentie aan te moedigen.

3

MBO in 2010

Op basis van de leerlingenscans die we al sinds 2007 uitvoeren, kunnen we bij de invoering van de competentiegerichte kwalificatiestructuur vier fasen onderscheiden:

- de experimenteerfase
- de brede invoering
- de ontwikkelfase
- de stroomfase

De experimenteerfase

In de tijd van experimenten met de competentiegerichte kwalificatiestructuur waren leraren zich er meestal van bewust dat ze met iets nieuws bezig waren. Niemand wist echter precies hoe het nieuwe onderwijs moest worden vormgegeven. *De Balansschool* toonde al de gevolgen van deze onzekerheid aan. Leerlingen en leraren voelden zich veelal proefkonijn. Scholen zochten voortdurend naar de balans tussen lesgeven en coachen, kennis bijbrengen en competenties ontplooiën, tussen vrijheid en structuur. Ondanks de onduidelijkheid en het gebrek aan structuur vonden de leerlingen over het algemeen het werken met competenties heel aantrekkelijk. De conclusie van de leerlingen was toen dat competentiegericht onderwijs heel aantrekkelijk was, als voldaan wordt aan de voorwaarden die leerlingen stellen ten aanzien van de balans tussen werkvormen, kennis, vaardigheden en persoonlijke ontwikkeling, de individuele beoordeling en het geven van cijfers.

De brede invoering

Ondanks alle kinderziektes hebben de experimenten bewezen dat competentiegericht onderwijs een effectieve manier is om leerlingen voor te bereiden op de arbeidsmarkt. Mede daarom is de competentiegerichte kwalificatiestructuur op veel mbo-instellingen de afgelopen jaren ingevoerd. Ook in deze fase zijn leraren daar vaak slecht op voorbereid. Veel fouten die in de experimenteerfase gemaakt werden, worden ook nog in deze fase gemaakt. Leerlingen zijn zich echter nu veel minder bewust van de competenties die zij geacht worden te verwerven en van het feit dat zij de voorlopers zijn van een nieuw onderwijssysteem. Het gevolg is dat de leerlingen veel sneller dan in de experimenteerfase gedemotiveerd worden. Toch is het veel scholen gelukt om de invoering van de nieuwe kwalificatiestructuur goed te laten verlopen. Een succesfactor is daarbij geweest een gedifferentieerde implementatie van het nieuwe onderwijs per type opleiding. Daarnaast speelt ook de inzet van de leraren een grote rol. Sommige leraren reageren meteen enthousiast terwijl anderen bij voorbaat een aversie hebben tegen 'de zoveelste onderwijsvernieuwing'.

Sommige scholen en opleidingen zijn blijven steken in een eendimensionale interpretatie van competentiegericht onderwijs. Het gevolg is dat zij het onderwijs uitkleden. De betrokken leerlingen krijgen dan het gevoel dat zij nog maar weinig leren en raken gedemotiveerd. En hun leraren dragen bij aan dat gevoel van onbehagen, omdat ook zij duidelijk laten merken dat ze het niet eens zijn met het competentiegericht onderwijs.

De ontwikkelfase

Op de meeste scholen en opleidingen wordt het nieuwe onderwijs gelukkig stap voor stap steeds beter uitgevoerd. Veel leerlingen voelen zich bemoedigd doordat het in de jaren na hen beter gaat. De belangrijkste verrijking in deze ontwikkelfase is de ontdekking van didactische werkvormen die onmisbaar blijven. Het breekpunt tussen stagnatie en doorstroming is het antwoord op de vraag: in hoeverre zijn de leerlingen zich bewust van de competenties en kunnen zij deze in zichzelf herkennen en benoemen?

Het concept waarbij de leraar ook de functie van coach vervult, lijkt dé vernieuwing in het competentiegerichte onderwijs. De behoefte aan de leraar als meester in de goede zin van het woord is juist voor de leerlingen meer voelbaar geworden. De leerlingen komen op school om kennis te verwerven en hebben dus goede instructie nodig. Naarmate het onderwijs zich ontwikkelt en de leerling zich meer bewust wordt van zijn competenties neemt ook de behoefte aan kennis toe. "Je kunt alle kennis op internet vinden, maar zonder leraar of 'meester' begrijp je er niets van."

De stroomfase

Sommige scholen en zeker sommige opleidingen bevinden zich in de stroomfase van het competentiegericht onderwijs. Het onderwijs functioneert optimaal: leraren en leerlingen leren onophoudelijk van en met elkaar. Leerlingen weten welke competenties zij aan het verwerven zijn. Ze verbazen zichzelf en hun leraren over wat ze allemaal kunnen. Leerlingen zien dat de totale hoeveelheid kennis die zij kunnen verwerven, veel groter is dan gedacht. Geen wonder dat leerlingen maximaal gemotiveerd raken.

Ook op deze opleidingen blijft het beginsel van kracht: het gaat elk jaar beter. In de eerste plaats omdat de leraren zelf zich steeds verder ontplooiën en daardoor beter lesgeven. Daarnaast laten de ouderejaars de jongerejaars zien wat zij allemaal kunnen zodat elke lichterling voortbouwt op de verworvenheden van de vorige. Het kwalificatiedossier fungeert als houvast om ervoor te zorgen dat er geen competenties ontbreken. De leerlingen leren echter veel meer dan in het dossier als minimum wordt vereist.

Behoeften van de leerlingen

Uit de leerlingscans kunnen we vaststellen dat het onderwijs zo veel mogelijk moet aansluiten bij de leerstijlen, de ambities en de capaciteiten van de leerlingen. Alleen op die manier kunnen ze zich de gewenste persoonlijke competenties eigen maken. Als het competentiegericht onderwijs stroomt, is de leerling tot veel meer in staat. Hij is leergierig en gemotiveerd, zelfstandig en ondernemend, zelfbewust en in staat om van grote waarde te zijn op zijn toekomstige werkplek. Bovendien beschikt hij over het vermogen om over al deze zaken helder te communiceren.

Uit de scans blijkt dat het succes van goed onderwijs vooral wordt bepaald door:

- open communicatie tussen leerlingen en leraren
- duidelijke structuur
- voorbeeldfunctie van de leraar
- combinatie van persoonlijke en vakkwaliteiten
- bewaken van persoonlijke competenties
- ruimte voor de mens achter de beroepsbeoefenaar
- realistische praktijkervaringen
- diversiteit van werkvormen, in een juiste onderlinge verhouding

Open communicatie tussen leerlingen en leraren

Leerlingen en leraren begrijpen elkaar vaak verkeerd. Dit heeft met name te maken met de communicatiestijl van jongeren. Ze articuleren slecht, gebruiken straattaal en hebben onderling vaak aan een half woord genoeg. 'Respect' is het toverwoord voor een gezonde communicatie tussen leraar en leerling. Als de leerling zich respectvol benaderd voelt, is de kans dat hij met plezier aan de slag gaat groter. Dit gebeurt alleen al door af en toe te vragen: 'hoe is het met jou?'

Andersom is het ontwikkelproces van de leerling voor de leraar het directe bewijs dat hij op een goede manier in contact staat met leerlingen. Als de leraar zijn leerlingen op deze manier weet te begeleiden, verdient hij vanzelf het respect dat nodig is om productief met elkaar te communiceren. De leerlingen kunnen dan met hulp van de leraren volwassen Nederlands leren, omdat die taal in veel situaties nu eenmaal noodzakelijk is. En zij mogen hopen dat veel volwassenen onder invloed van de nieuwe generatie ook wat handiger in communicatie worden.

Duidelijke structuur

Hoewel dat wel eens gedacht wordt, betekent competentiegericht onderwijs zeker niet dat leerlingen zich in alle vrijheid en zonder enige structuur kunnen ontplooiën. Zoals al eerder gezegd geven leerlingen juist aan dat zij grote behoefte hebben aan een duidelijke structuur en heldere verwachtingen. De structuur moet ruimte creëren om de beoogde competenties te ontwikkelen. Als leerlingen veel energie nodig hebben om erachter te komen wat eigenlijk de bedoeling is, waar ze

wanneer moeten zijn en wanneer ze wat moeten presteren, schiet het onderwijs zijn doel voorbij. Dan worden de competenties zelfstandig werken en problemen oplossen niet dankzij, maar juist ondanks de school geleerd.

Leraar als voorbeeld

De leraar is dé ambassadeur van het vak dat de leerling wil leren. Een leraar die weet wat er speelt in zijn vakgebied, die liefst recente praktijkervaring heeft en zijn know-how op een enthousiasmerende wijze overbrengt, is de best denkbare stimulans voor leerlingen.

De combinatie van persoonlijke en vakkwaliteiten

In het beroepsonderwijs is het altijd zaak om kennis te combineren met het aanleren van de juiste vaardigheden. Het in het competentiegerichte onderwijs toegevoegde element 'beroepshouding' is een derde dimensie. Vakkwaliteiten en unieke persoonlijke kwaliteiten zorgen ervoor dat iedereen op zijn eigen wijze invulling kan geven aan een beroep. Met name de jongeren van nu zijn er op uit om hun eigen kleur te geven aan iets wat in de basis generiek is: "Ik ben toevallig een ober die ervan houdt om een praatje te maken met de gasten. Mijn vriend is juist meer van het grapje maken en hard doorwerken. Beide moet kunnen toch!"

Het bewaken van persoonlijke competenties

Het uitdagende van het bewust verwerven van competenties is dat je zelf je competenties kunt ontdekken en monitoren. Als je weet dat het de bedoeling is dat je leert samenwerken, ben je er dus bewust op gericht om te ervaren hoe dat samenwerken eigenlijk voor je is. In eerste instantie ligt het je misschien helemaal niet, maar in tweede instantie blijkt je het heel leuk te vinden om met elkaar een project te doen, afspraken te maken en samen een resultaat te behalen. Dat je deze ontwikkeling bij jezelf waarneemt, dát bepaalt precies dat je op weg bent een zelfstandig beroepsbeoefenaar te worden. Maar als je niet weet dat 'samenwerken' een nuttige competentie is, kun je net zo goed maar wat aanrommelen, de ander voor je laten werken en de kantjes er van aflopen.

Het is dus cruciaal voor goed competentiegericht onderwijs dat de leerling beseft welke competenties hij geacht wordt te verwerven. Dit gaat veel verder dan dat de leraar de leerling in de gaten houdt en de competenties afvinkt. Het ontbreken van levendige en duidelijke communicatie over de te ontwikkelen competenties belemmert de leerling om zelf verantwoordelijkheid te nemen voor zijn leerproces. Maar als de leerlingen ontdekken tijdens de gesprekken wat competentiegericht onderwijs kan zijn worden ze vaak enthousiast.

Ruimte voor de mens achter de beroepsbeoefenaar

Door de drie dimensies van competentiegericht onderwijs – denken, voelen, doen –

biedt het onderwijs steeds meer ruimte voor de ontplooiing van de volledige mens. Binnen het competentiegericht onderwijs wordt niet alleen een appèl gedaan op het hoofd van de leerling om iets te begrijpen of op zijn handen om vaardig mee te worden. Bij het competentiegericht onderwijs gaat het juist ook om zijn gevoelsmatige perceptie, zijn intuïtie en vermogen om zaken, situaties en mensen in te schatten, om flexibel te zijn en helder te communiceren. Dit alles maakt dat de mens achter de beroepsbeoefenaar steeds meer een gezicht krijgt en dat de leerling beter is toegerust voor de toekomstige samenleving én arbeidsmarkt.

De uitdaging is natuurlijk om de gevoelsmatige aspecten te ontwikkelen in combinatie met het leren van kennis en vaardigheden. Als het oefenen van sociale vaardigheden echter doorslaat naar 'weer een uur babbelen over je gevoelens', schiet je duidelijk je doel voorbij. Het tempo verdwijnt en het leerproces valt stil. Het gaat erom de drie elementen van kennis, houding en vaardigheden zo te combineren dat de spanningsboog gezond blijft, voor leraar en leerling.

Realistische praktijkervaringen

De scans laten zien dat leerlingen een grote behoefte hebben aan reële praktijkervaringen. Niets is zo dodelijk als het opdoen van ervaring in een situatie die ver af staat van de praktijk. Zoals een leerling-verpleegkundige het uitdrukte: "Dan doen we een rollenspel met van die gepunnikte poppetjes, en dan steeds weer hetzelfde." Er zijn genoeg mogelijkheden te bedenken voor het opdoen van realistische praktijkervaringen. Cruciaal is dat de school leraren en leerlingen voldoende ruimte biedt voor het ontwikkelen van creatieve ideeën.

Diversiteit van werkvormen

Uit de scans blijkt een enorme behoefte aan diversiteit. Door te kiezen voor diverse werkvormen – lessen, projecten, individuele opdrachten – blijft de leerling geboeid. Hij krijgt zo de kans om zich de belangrijkste competenties op alle mogelijke manieren eigen te maken en kennis en vaardigheden op te doen.

Het functioneren van de leraren

Overall in het onderwijs zijn bevlogen leraren te vinden met een groot hart voor de leerlingen. Als ze niet die bevlogenheid hadden en die drang om de jeugd iets bij te brengen "zouden ze al lang met burn-out zijn gegaan", zoals sommige leerlingen zeggen. Toch hebben veel leraren het moeilijk door externe factoren die volgen hen van oorsprong niets te maken met hun keuze voor het vak:

- de schaalgrootte van de organisatie en de bijbehorende administratieve rompslomp
- de steeds veranderende onderwijssystemen, onderwijsmethodes en kwalificatiedossiers
- intensieve samenwerking en overleg met collega's
- de kenmerken van de huidige generatie jongeren

Het gevolg van al deze ontwikkelingen is dat veel leraren zich in het defensief gedwongen voelen. Ze proberen nog wel zo goed mogelijk te presteren, maar trekken zich daarnaast zo weinig mogelijk aan van de genoemde factoren – met alle gevolgen van dien. Het sleutelwoord voor het oplossen van deze vraagstukken is communicatie. Bij de ontwikkeling van een communicatieve cultuur in het onderwijs speelt samenspraak met de leerlingen een hoofdrol. Zodra deze communicatie tot ontwikkeling komt, kunnen leraren hun defensieve posities verruilen voor een proactieve, sterke intrinsieke motivatie en met plezier de toekomst tegemoet treden. Bijkomend effect hiervan is dat allerlei 'problemen' zich vanzelf oplossen en dat er tijd overblijft om echte problemen aan te pakken. Het spreekt voor zich dat dit alleen kan gebeuren in een proactieve leeromgeving, waar respect én gezelligheid hoogtij vieren.

Een belangrijk aandachtspunt is het bevorderen van diversiteit. Leraren en leerlingen met verschillende achtergronden en kwaliteiten moeten zich thuis voelen op een school. Bestuurders en managers moeten toegerust zijn om met deze diversiteit om te gaan, in plaats van het nieuwe onderwijs schoolbreed en uniform uit te rollen.

Op weg naar 2015

De ontwikkeling naar competentiegericht beroepsonderwijs is onvermijdelijk een proces van vallen en opstaan. De kritiek van leerlingen richt zich nog steeds op dezelfde onderwerpen als in de startfase. De belangrijkste kritiekpunten betreffen het gebrek aan structuur, het ontbreken van capabele dan wel gemotiveerde docenten en het gebrek aan erkenning voor individuele prestaties. Toch zijn leerlingen over het algemeen enthousiast over de basis van competentiegericht beroepsonderwijs. Als het gaat om competentiegericht onderwijs bewegen de diverse mbo-instellingen zich tussen twee uitersten. Aan de ene kant zie je scholen die gevangen zitten in de dictatuur van het kwalificatiedossier met alle bijbehorende vereisten. De leraren hebben soms meer aandacht voor de ingewikkelde kerntaken en werkprocessen dan voor de leerlingen. Aan de andere kant zie je scholen waar leerlingen enthousiast bezig zijn om bewust hun competenties te ontplooiën in een strakke en heldere structuur die door de leraren wordt bewaakt. De leraren doen mee in het enthousiasme. Niet de minimumeisen van het kwalificatiedossier – het programma van eisen – staan centraal, maar de ontwikkeling van de jongeren.

De Balansschool

Uit het onderzoek in 2006/2007 bleek dat leerlingen enthousiast zijn over goed uitgevoerd competentiegericht onderwijs. Als positieve punten kwamen naar voren:

- competenties: je leert samenwerken, communiceren, plannen en organiseren
- je moet het zelf doen
- je leert wat je het beste kan
- je leert doorzettingsvermogen
- docenten die zelf het goede voorbeeld geven qua competenties
- docenten uit het bedrijfsleven die veel voorbeelden kunnen geven en veel hebben meegemaakt
- docenten die alles over het vak weten en dat weten over te brengen
- docenten die begeleiden, die meeleren ook al is het systeem voor hen ook nieuw
- de flexibiliteit van het systeem

Deze positieve waardering van leerlingen is nog steeds actueel. Vooral waar het competentiegericht onderwijs langer dan één jaar in werking is, zijn de reacties positief: het gaat elk jaar beter, met meer plezier en met beter resultaat. De communicatiedichtheid neemt sterk toe, niet alleen tussen leerlingen, maar bijvoorbeeld ook tussen leraren en leerlingen, leraren onderling en de school en stagebedrijven. Deze communicatie zorgt ervoor dat het leerproces een organische groei doormaakt. Wat goed werkt, wordt steeds duidelijker en vanzelfsprekender. Fouten

komen vanzelf aan het licht en worden verbeterd. Een belangrijk kenmerk van competentiegericht onderwijs is dan ook: fouten maken en daarvan leren. Voor de leerling staat het belang van het leren van competenties als een paal boven water. Overal waar die competenties gecombineerd worden met persoonlijke kwaliteiten en goede vakkennis zie je krachtige voorbeelden van zelfstandig functionerende beroepsbeoefenaars. De essentie van dit onderwijs heeft de persoonlijke ontwikkeling een eigen plaats gegeven waardoor het vermogen tot het ontwikkelen van kennis en vaardigheden groeit: competenties stromen in een bedding van kennis.

De auteurs

Maarten Kleijne (Bennekom, 1942) was na zijn studie filosofie werkzaam voor verschillende onderzoeksbureaus. In 1984 richtte hij SARV International op. Sindsdien ontwikkelde hij diverse psychologische modellen voor communicatie- en netwerkprocessen. Vanaf 1986 heeft hij zich gespecialiseerd in de doelgroep jeugd en jongeren, om de toekomst in kaart te brengen. Daarnaast houdt hij zich bezig met ecologische processen van met name wilde planten, bijen en vogels, ook als inspiratiebron voor complexe processen in organische netwerken en massacomunicatie.

Liliane van Lier (Rotterdam 1972) studeerde algemene letteren aan de Universiteit van Utrecht, in de richting Internationale Betrekkingen en Communicatiekunde. Daarnaast deed zij ervaring op in het buitenland aan de Université Stendhal in Grenoble en bij het UNOV in Wenen. Voor een commerciële opdrachtgever bracht zij de jeugdcultuur in de elf landen van Latijns-Amerika in kaart. Voor SARV International deed zij in 25 landen onderzoek naar hetzelfde thema.

onderwijs dat werkt

Colofon

Competenties stromen in een bedding van kennis is een uitgave van:

MBO 2010
Horaplantsoen 20
6717 LT Ede

Postadres: Postbus 7001, 6710 CB Ede

Telefoon: (0318) 64 85 68

Tekstproductie: Liliane van Lier en Maarten Kleijne (SARV International)

Eindredactie: Rutger Zwart

Productie: Ravestein & Zwart, Nijmegen

Ontwerp: Lauwers-C, Nijmegen

Druk: Trioprint, Nijmegen

Oplage: 600

Datum: Juli 2010

